

Łódź, 20.05.2020

dr hab. Adam Mazurkiewicz, prof. UŁ
Zakład Dydaktyki Języka Polskiego i Literatury
Instytut Filologii Polskiej i Logopedii
Wydział Filologiczny Uniwersytetu Łódzkiego

Recenzja rozprawy habilitacyjnej oraz dorobku naukowego wraz z działalnością dydaktyczną i organizacyjną dra Mariusza M. Lesia

OPINIA NA TEMAT SYLWETKI NAUKOWEJ HABILITANTA (CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA)

Dr Mariusz M. Leś karierę naukową rozpoczął jeszcze jako student filologii polskiej: reprezentując Uniwersytet w Białymstoku, uczestniczył podczas Tygodnia Polonistów KUL w konferencji naukowej pt. *Polska literatura fantastyczna* (5-8.05.1998). Wygłosił wówczas referat zatytułowany *Rola science fiction w dyskusji o utopii*. Wystąpienie to należy uznać z perspektywy czasu za pierwszą deklarację kręgów problemowo-tematycznych, którym poświęcił uwagę, a które znalazły zwieńczenie w rozprawie habilitacyjnej.

Takie sprofilowanie zainteresowań naukowych, jednocześnie poszerzanych wraz z upływem czasu o kolejne zagadnienia, współtworzące coraz bardziej rozbudowywane pierwotne pole refleksji naukowej, świadczy o konsekwencji i wysokiej samoświadomości badawczej Habilitanta. Pozwala też traktować podejmowane kwestie jako efekt celowo ukierunkowanego namysłu nad omawianymi problemami. Jednocześnie umożliwia dr. Lesiowi ciągłe doskonalenie warsztatu filologicznego i podejmowanie wyzwań wynikających nie tylko z przyrostu literatury przedmiotu i podmiotu, ale i uświadamiania sobie kontekstów, w których mogą zaistnieć utwory od dawna – zdawałoby się – rozpoznane. Odczytywanie ich „na nowo” i niepoprzestawanie na dotychczasowych ustaleniach – to prymarne cechy stylu pracy naukowej Habilitanta. Dzięki nim możliwe jest poszukiwanie różnorodnych perspektyw interpretacyjnych; decydują też one – zaznaczmy już teraz – o wysokiej ocenie dorobku badawczego.

CHARAKTERYSTYKA SZCZEGÓŁOWA

Ocenie podlegają zarówno naukowe osiągnięcia, jak i wieloaspektowa aktywność Habilitanta. Jej prześledzenie pozwoli nie tylko dopełnić portretu Habilitanta jako badacza, ale też zrozumieć, jakim jest człowiekiem nauki.

Aktywność konferencyjna

Na podstawie przedstawionych dokumentów należy uznać, że dr Leś to aktywny uczestnik życia naukowego, czego szczególnym przejawem jest udział w konferencjach organizowanych przez różne ośrodki i instytucje badawcze. Dostarczony wykaz obejmuje 27 konferencji, na których Habilitant wystąpił z referatem; część z nich (12 sesji) odbywała się jednak przed uzyskaniem przez Niego stopnia doktora nauk humanistycznych, toteż nie będą brane pod uwagę w obecnej ocenie dorobku naukowego. Pewien niepokój budzi fakt, że znacząca ich liczba organizowana była przez macierzystą uczelnię (7 z 15 konferencji, w których brał udział po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych); zarazem jednak takie rozłożenie proporcji świadczy, że Habilitant jest rozpoznawalny w najbliższym sobie środowisku naukowym. Tym bardziej, że Jego obecność na lokalnych spotkaniach wiązała się też z ich przygotowaniem (3 konferencje).

W wykazie sesji naukowych pojawiają się też ośrodki z całej Polski (Szczecin, Poznań, Wrocław, Lublin, Kraków, Dąbrowa Górnicza, Toruń). W swoim dorobku dr Leś ma również wystąpienie na konferencji międzynarodowej, zorganizowanej przez Uniwersytet w Białymstoku wspólnie z białoruskim Uniwersytetem im. Janki Kupały w Grodnie.

Popularyzacja nauki

Prezentowanie własnych pomysłów badawczych nie zawęża się w przypadku dra Lesia do wystąpień konferencyjnych, będących naturalnym elementem pracy akademika. W lokalnym środowisku znany jest bowiem jako uczestnik otwartych imprez popularyzujących naukę. Jako prelegent brał aktywny udział w Podlaskim Festiwalu Nauki i Sztuki (w latach 2014-2015) oraz East Games United (2016). Z kolei w 2017 roku uczestniczył w Sobotnich Wykładach Otwartych zorganizowanych przez rodzimy Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu w Białymstoku, co świadczy o zaangażowaniu w życie własnej uczelni (więcej na ten temat dalej). Nie należy zapominać o jeszcze jednym aspekcie działalności popularyzatorskiej, jakim jest współpraca dra Lesia ze środowiskiem szkolnym (od 2016). Odnosi się zresztą wrażenie, że współpraca ta przynosi korzyści obopólne: dla szkoły fortunna jest współpraca z uczelnią; jednocześnie zaś partnerstwo takie znajduje odzwierciedlenie w dorobku badawczym Habilitanta, w którym nie brakuje rozważań na tematy związane z edukacją.

Już choćby wyszczególnioną tu aktywność Habilitanta należałoby uznać za wystarczającą do pozytywnej oceny, jako jedną ze składowych dorobku przed habilitacją. Tymczasem jest on również jurorem w konkursach literackich nie tylko krajowych (od 2008

zasiada w jury ogólnopolskiej Nagrody Specjalistów im. Jerzego Żuławskiego; z kolei w 2012-2015 sędziował w ogólnopolskim konkursie na opowiadanie fantastyczne („Światne pióro”), ale i zagranicznych: w przyznawanej przez Science Fiction Poetry Association nagrody Rhysling (od 2011) oraz nagrody Elgin (od 2013). Dr Leś jest również członkiem Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza (od 1999; od 2012 zasiada w Zarządzie Oddziału Białostockiego) oraz należy do European Narratology Network (od 2011). Aktywnie uczestniczył także w pracach redakcyjnych: czasopism („Białostockich Studiów Literaturoznawczych” – od 2010 oraz „Creatio Fantastica” – od 2006) i serii wydawniczych („Poetyka i horyzonty tradycji” – od 2006 i „Komparatystyka” – w latach 2001-2012).

Osiągnięcia dydaktyczne

Niejako bezpośrednio z aktywnością konferencyjną i popularyzatorską powiązany jest wymiar dydaktyczny, stanowiący równie istotny rys sylwetki naukowej Habilitanta. Wykazuje On zatem inicjatywę nie tylko na polu konferencyjnym, ale również jako sprawny organizator uczelnianej codzienności; znaczący pod tym względem jest fakt, iż – jak wynika z zestawienia – dr Leś tworzył autorskie programy nauczania z zakresu nie tylko interesującego go (jako badacza) fantastyki, ale też poetyki, edytorstwa oraz nowych mediów. Taka wielość zagadnień, które należało uporządkować i w przystępny sposób przedstawić słuchaczom, wymagała od Habilitanta samodyscypliny i świetnej organizacji czasu. Działalność ta niewątpliwie pogłębiała i poszerzała Jego wiedzę, wpływając dodatnio na pracę naukową. Zarazem jednak brak jest w *Autoreferacie* dokładniejszych informacji czy działalność dydaktyczna, polegająca na tworzeniu programów nauczania (oraz recenzowaniu prac licencjackich i magisterskich), dotyczy aktywności przed, czy po doktoracie.

Przy tak rozległych obowiązkach wykładowcy akademickiego tym bardziej należy docenić – omówiony wyżej – udział Habilitanta w lokalnym życiu kulturalno-oświatowym oraz fakt, iż znajdował jeszcze czas na samokształcenie; w 2015 ukończył podyplomowe studia na kierunku Informatyka na Politechnice Białostockiej; uzyskał też certyfikat Microsoftu w zakresie rozwoju aplikacji.

Aktywność organizacyjna

Zaangażowanie w życie macierzystej uczelni potwierdzają nie tylko prowadzone – liczne i zróżnicowane tematycznie – zajęcia. Wskaźnikiem tego są również sprawowane przez Habilitanta funkcje. Wymieńmy najważniejsze:

- wicedyrektora Instytutu Filologii Polskiej (w latach 2008-2012; 2016-);

- członka Zespołu ds. Zapewnienia Jakości i Doskonalenia Programów Kształcenia na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku (2009-);
- koordynatora wydziałowego ds. Uniwersytetu Otwartego (2013-);
- opiekuna merytorycznego „Bloku literaturoznawczo-językoznawczego” na studiach filologia polska I stopnia (2010-2014);
- członka Wydziałowego Zespołu ds. Parametryzacji (2014-);
- przewodniczącego jury międzyszkolnego turnieju językowego „Potyczki z polszczyzną” (2016-);
- kierownika Interdyscyplinarnego Zespołu Badań nad Fantastyką (2017-);
- opiekuna Studenckiego Koła Naukowego Badań nad Fantastyką „Eloi” (2018-).

Tym, co zwraca uwagę podczas lektury owego – powtórzmy: fragmentarycznego, obejmującego bowiem jedynie najbardziej obciążające czasowo funkcje – wyliczenia, jest różnorodność obowiązków (jak w przypadku powierzenia dr. Lesiowi funkcji koordynowania działań Uniwersytetu Otwartego bądź sędziowania w turnieju popularyzującym wiedzę o polszczyźnie) oraz widoczne nastawienie na współpracę ze środowiskiem lokalnym. Jeśli na owe zajęcia nałoży się chronologię poszczególnych wystąpień konferencyjnych i daty publikacji zarówno artykułów, jak i kolejnych monografii autorskich (oraz redakcji tomów pokonferencyjnych), wyłania się obraz badacza pracowitego, otwartego na wyzwania rozmaitej – w tym administracyjnej – natury. Nie powinna w tej sytuacji dziwić informacja, że dr Leś to nie tylko wielokrotny laureat Nagrody Rektora – zarówno za działalność organizacyjną (10 razy), jak i naukową (6 razy); szkoda jedynie, że w *Autoreferacie* nie zostały podane lata przyznania tych wyróżnień, trudno zatem rozstrzygnąć, ile z nich Habilitant otrzymał przed doktoratem. Jego wysiłki na rzecz uczelni i środowiska akademickiego docenił Samorząd Studentów Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku, czego wyrazem jest przyznanie Habilitantowi dwukrotnie (w 2009 i 2012) tytułu „Najlepszego wykładowcy”.

Udział w grantach

Szczególnym przejawem pracy na rzecz uczelni jest pozyskiwanie grantów. Pod tym względem Habilitant może wykazać się udziałem, jako wykonawca i opiekun merytoryczny, w europejskim projekcie „Kuźnia Kompetencji Studentów Wydziałów Historyczno-Socjologicznego, Filologicznego oraz Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku”, realizowanym w ramach Programu Operacyjnego Wiedza-Edukacja-Rozwój (Oś Priorytetowa III: Szkolnictwo wyższe dla gospodarki i rozwoju, Działanie 3.1:

Kompetencje w szkolnictwie wyższym). Projekt był dofinansowany z Funduszy Europejskich – Wiedza. Edukacja. Rozwój (okres realizacji: 1.08.2017-30.07.2020).

OSIĄGNIĘCIA NAUKOWE

Aktywność naukowo-badawcza przed uzyskaniem stopnia doktora

Omówienie tego aspektu działalności Habilitanta wypada zacząć od pierwszej ogłoszonej drukiem monografii, będącej przeredagowaną wersją pracy magisterskiej: *Stanisław Lem wobec utopii* (1998). Współ z siedmioma rozdziałami w monografiach wieloautorskich oraz współautorstwem redakcji dwóch monografii i jednej reedycji dzieła teoretycznoliterackiego stanowi ona – wraz z dysertacją doktorską – dorobek poddany ocenie w trakcie przewodu doktorskiego. Z tego względu nie będzie on teraz szczegółowo omawiany. Należy jedynie – z uwagi na rangę tej pracy – wspomnieć, że jest dr Leś współautorem (wraz z prof. dr hab. Elżbietą Feliksiak) edytorskiego opracowania *Teorii listu* Stefanii Skwarczyńskiej. Dzięki tej inicjatywie wymieniona monografia – jedna z najwartościowszych poznawczo rozpraw literaturoznawczych z zakresu listu jako rodzaju literatury stosowanej – mogła ponownie zaistnieć w świadomości badaczy (wydanie z 1937 roku jest niezwykle trudno dostępne). O tym, że wspomniana publikacja była konieczna, świadczy m.in. jej recenzja, zamieszczona przez Grzegorza Szelwacha na łamach „Pamiętnika Literackiego” (2010, z. 2, s. 254-256) – najstarszego rodzimego kwartalnika polonistycznego, ukazującego się nieprzerwanie (poza latami 1939-1945) od 1902 roku.

Aktywność naukowo-badawcza po uzyskaniu stopnia doktora

I. Autorskie monografie i artykuły

Rozprawa *Stanisław Lem wobec utopii* została uwzględniona – o czym wyżej – w ocenie dorobku towarzyszącej uzyskaniu przez Habilitanta stopnia doktora nauk humanistycznych. Można jednak odnaleźć w niej – podobnie jak w ogłoszonych wówczas artykułach – wiele tendencji charakteryzujących późniejsze badania fantastyki przez dra Lesia. Istotny pod tym względem jest przede wszystkim sposób myślenia o literaturze i pozaartystycznych zobowiązaniach utopii, charakterystyczny dla refleksji wpisanej zarówno w kolejną monografię (*Fantastyka socjologiczna. Poetyka i myślenie utopijne*, 2008), będącą przeredagowaną wersją rozprawy doktorskiej, jak i ogłaszane sukcesywnie artykuły. Tym, co łączy obie książki i mniejsze formy pisarstwa naukowego, jest bardzo wyraźnie zaznaczająca się kontekstowość w spojrzeniu Habilitanta na literaturę. Co istotne, nie są to konteksty przypadkowe: przeciwnie, dr Leś traktuje dzieło/zjawisko literackie przede wszystkim jako

świadectwo społecznego bytu odbiorcy. Interesują Go zatem nie tyle konwencje literackie, co pozaartystyczne zobowiązania, dzięki czemu nawet trywialny artystycznie utwór (a tych w fantastyce naukowej nie brakuje) może powiedzieć coś istotnego o klimacie epoki, z której wyrasta. Tym zapewne należy tłumaczyć zróżnicowany poziom beletrystyki wykorzystywanej w charakterze literatury podmiotu zarówno w artykułach, jak i monografiach – także w rozprawie będącej podstawą postępowania habilitacyjnego (zob. dalej).

Podczas lektury dorobku naukowego uderza jednak niepokojący fakt. Habilitant w *Autoreferacie* pisze o publikacji, po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych, 24 rozpraw – zarówno artykułów, jak i rozdziałów w monografiach wieloautorskich (s. 9 *Autoreferatu*). Rzecz nie w liczbach jednakże, lecz prawidłowości: pośród wyszczególnionych rozpraw przewagę mają ogłaszane w Białymstoku. Jest to zrozumiałe w przypadku tomów gromadzących wystąpienia konferencyjne. Zaskakuje jednakże, iż Habilitant decyduje się na druk – w punktowanym wprawdzie, ale wydawanym przez Jego macierzystą uczelnię periodyku – rozważań, które mógłby zgłosić do czasopism niezwiązanych z miejscem pracy (notabene, w wyliczeniu znajduje się nieścisłość: *Teoria pełnego zanurzenia* to rozbudowana recenzja, nie artykuł naukowy w zwyczajowym rozumieniu). Tymczasem w dorobku badawczym Habilitanta nie brakuje prac, które zyskałyby przychylną ocenę zapewne nie tylko w czasopismach uczelnianych, ale i ogólnokrajowych, jak choćby „Pamiętnik Literacki” czy „Teksty Drugie”. Należy do nich szkic poświęcony mało rozpoznanemu zjawisku, jakim jest poezja fantastycznonaukowa, operująca nie tylko rekwizytornią właściwą dla *science fiction*, ale – przede wszystkim – wyrażająca świadomość jednostki funkcjonującej w stechnicyzowanej cywilizacji („*A ja jestem jedynym dowodem*”. *O poezji fantastycznonaukowej*, „Białostockie Studia Literaturoznawcze” 2013, nr 4). Owszem, w pracy badawczej nie należy kierować się kryterium innym niż rzetelność naukowa. Jednakże postępowanie takie, tj. nastawienie głównie czytelników wywodzących się z rodzimej uczelni, sprawia, że dane rozważania nie są dyskutowane tak szeroko, jak na to zasługują. A szkoda: poezja fantastycznonaukowa bowiem to zagadnienie zasadniczo nieobecne w rodzimej refleksji naukowej, sam zaś szkic potwierdza kompetencje Habilitanta nie tylko jako literaturoznawcy, ale i tłumacza, wyczulonego na poetyckie słowo. Decyzja ta dziwi tym bardziej, że Habilitant już wcześniej (a i później także) ogłaszał niektóre szkice na łamach pism naukowych mających redakcje poza Białymstokiem; należą do nich m.in. lubelski „Ethos”, krakowski „Wielogłos”, funkcjonujące przy UAM „Poznańskie Studia Polonistyczne”; jeden z Jego szkiców ukazał

się też w ogólnopolskiej „Polonistyce”. Jako autor opublikowanych na ich łamach rozpraw Habilitant dał się poznać jako wnikliwy czytelnik i kompetentny badacz fantastyki oraz jej dydaktycznych zastosowań.

Gdyby pokusić się o uporządkowanie tematyczno-problemowe dorobku naukowego Habilitanta, należałoby wydzielić następujące grupy zagadnień, którym poświęcił swe badania:

- teoria literatury. Krąg ten reprezentują przede wszystkim szkice poświęcone zagadnieniom mikrofikcji;
- historia i teoria literatury utopijnej (oraz form pokrewnych). Dr Leś poświęca temu zagadnieniu obie monografie oraz część artykułów. Problematyka utopii powraca też w rozprawie przedstawionej jako osiągnięcie będące podstawą wszczęcia procesu postępowania habilitacyjnego;
- poetyka i teoria fantastyki naukowej. Jest to obszar zainteresowań łączony przez Habilitanta z problematyką utopijną; w jego obrębie znajduje się bodaj najbardziej wartościowy poznawczo szkic poświęcony poezji fantastycznonaukowej. O tym, do jakiego stopnia *science fiction* pozostaje dla dra Lesia istotna, świadczy fakt, iż nie tylko jest autorem rozpraw z zakresu fantastyki naukowej, ale i współredaktorem dwu tomów zbiorowych, gromadzących rozprawy z zakresu fantastyki naukowej oraz specjalnego numeru czasopisma „Crossroads. A Journal of English Studies” 2017, nr 3;
- nowe technologie cyfrowe w kontekście wykorzystania ich w edukacji. Jest to krąg tematyczny, wyłonienie się związane było zapewne ze współpracą Habilitanta ze szkołami (a być może również Jego działaniami w ramach Uniwersytetu Otwartego). Z pewnością niebagatelny wpływ na ukształtowanie się – jako osobnego kręgu tematyczno-problemowego – zagadnień związanych z nowymi mediami i technologiami cyfrowymi miały ukończone przez dra Lesia podyplomowe studia z zakresu informatyki.

II Redakcje

Za istotne dopełnienie działalności ściśle badawczej, jaką są autorskie rozprawy, należy uznać redakcje tomów zbiorowych. Habilitant ma ich w dotychczasowym, przedstawionym do oceny dorobku, 7, przy czym liczba ta obejmuje także 3 redakcje sprzed uzyskania stopnia doktora, które w obecnej ocenie nie zostaną uwzględnione – z przyczyn oczywistych. Zaznaczyć należy, że po uzyskaniu stopnia doktora Habilitant redagował nie tylko tomy zawierające bliskie Jego zainteresowaniom rozważania z zakresu literatury fantastycznej (tych było 3), ale i przygotował – wspólnie z zespołem białostockich badaczy – zbiór pt. *Literatura*

– *pamięć – kultura. Prace ofiarowane Profesor Elżbiecie Feliksiak* (2010). Publikacja ta wiele mówi o Nim przede wszystkim jako o człowieku. Profesor Feliksiak była przecież nie tylko Jego promotorką na etapie pracy magisterskiej i doktorskiej: dr Leś określa Ją mianem „wieloletniej opiekunki naukowej” (s. 13 *Autoreferatu*). Współpracy zatem przy tomie jubileuszowym Jej dedykowanym nie należy traktować jako zwykłego gestu, niewykraczającego poza kurtuazję przyjętą w środowisku naukowym. U jego podstaw legła raczej, jak sądzę, świadomość relacji Mistrz-Uczeń i wdzięczna pamięć, którą Habilitant zachował dla swej Mentorki.

*

Rekapitulując ten wątek oceny dorobku dra Lesia: lektura zarówno monografii, jak i osobnych rozpraw uświadamia, że Habilitant to badacz dojrzały, dysponujący wypracowanym warsztatem metodologicznym i w pełni świadomie posługujący się instrumentarium filologicznym. Szczególnie wyraziście można dostrzec to w szkicu poświęconym poezji fantastycznonaukowej, ale też w innych publikacjach, zwłaszcza z zakresu teorii literatury, dotyczących zagadnień mikrofikcji. Są to artykuły: *Flash fiction. Krótka o najkrótszych opowieściach* (2013) oraz *Wszechświaty mikrofikcji* (2017). Pierwszy z nich można uznać za komplementarny wobec artykułów o fantastyce naukowej, a jednocześnie korespondujący ze *Wszechświatami mikrofikcji*: o ile bowiem *Flash fiction...* to propozycja teoretycznego rozpoznania danego zjawiska, drugi ze szkiców przynosi namysł nad jego funkcjonowaniem w *science fiction*. Na uwagę zasługują również rozważania zakorzenione w doświadczeniach Autora: *Fantastyka naukowa we współczesnej szkole* (2011), *Literatura cyfrowa w nauczaniu poetyki* (2015) oraz *Science fiction w edukacji humanistycznej. Ustalenia i perspektywy* (2017).

Konsekwencja, z jaką Habilitant buduje własną biografię naukową, pozwala stwierdzić, że ani dobór tematów, ani sposób ich opracowania nie są przypadkowe. Potrafi przy tym dr Leś umiejętnie współpracować z badaczami, czego wymiernym efektem są redakcje – zarówno tomów pokonferencyjnych, jak i numeru czasopisma.

OCENA ROZPRAWY HABILITACYJNEJ

Biorąc pod uwagę ocenę osiągnięcia naukowego, stanowiącego podstawę do uzyskania stopnia doktora habilitowanego, należy uwzględnić wymogi stawiane przed Habilitantem na mocy ustawy z dn. 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2003, nr 65, poz. 595 [z późniejszymi zmianami]), rozdział 2, art. 16-24, zwłaszcza art. 16-17).

Rozprawa *Fantastycznonaukowe podróże w czasie. Między logiką a emocjami* (2018) nie powiela dotychczasowych ustaleń literaturoznawczych, poświęconych problematyce wypraw temporalnych. Zarazem autor jest świadomy zainteresowania, jakie budzą owe literackie podróże w czasie, czego wyrazem pozostaje obfita literatura przedmiotu, przywoływana w rozprawie w sposób funkcjonalny. Co istotne: Habilitant nie ogranicza się jedynie do opracowań rodzimych bądź tłumaczonych na język polski. Niepokoi jedynie znacząca przewaga opracowań anglojęzycznych kosztem refleksji autorstwa badaczy spoza anglosaskiego obszaru kulturowego, jakkolwiek swą decyzję o takim doborze źródeł tłumaczy Habilitant *explicite* dominacją omawianej topiki w anglojęzycznej literaturze i namyśle krytycznoliterackim (przypp. 24, s. 17). Równie istotne rozpoznania można jednak znaleźć m.in. w rosyjskojęzycznej refleksji naukowej; przykładem służy choćby szkic Wierzy Sofronownej Daniłowej i Nikołaja Nikołajewicza Kożewnikowa *Философский взгляд на научную фантастику и фантазийные жанры* [*Filozofskij wzglad na nauczniuju fantastiku i fantazijnije žanry*] (2017). Z kolei zainteresowanie literacką fantastyką rosyjskojęzyczną pozwoliłoby dostrzec Autorowi dość powszechny w niej nurt, określany jako chronoopera (*хроноопера*). Niekiedy też – jak np. w powieści Siergieja Borisowicza Burkatowskiego *Вчера будет война* [*Wczera budiet wojna*] (2008) bądź Siergieja Wolnowa [właśc. Siergieja Anatoliewicza Stulnika] *Zona incognita* (2011) – tematyka podróży w czasie wpisana jest w poetykę bojewika (*боевика*) tj. formuły gatunkowej, właściwej dla rosyjskojęzycznej *science fiction*. Uwzględnienie sygnalizowanych tu zjawisk pozwoliłoby Autorowi znacznie pogłębić spojrzenie na kwestie literackich podróży w czasie, a jednocześnie zniuansować zaproponowaną w drugim rozdziale rozprawy ich typologię. Tym bardziej, że za polskojęzyczny odpowiednik chronooperki można uznać popularny cykl Marcina Ciszewskiego „www” (2008-2011).

Koncepcyjnie rozprawa zbliżona jest do poprzednich monografii. Autor ogniskuje uwagę nie tyle na tekstach literackich, ile raczej na ich odczytaniach z perspektywy funkcjonujących społecznie dyskursów. Tym zapewne należy tłumaczyć dość typowy dla omawianego motywu korpus tekstów literackich (sam Habilitant zdaje sobie z tego sprawę, zaznaczając, że wybiera opowieści najbardziej reprezentatywne; s. 17). Autor jako cel książki określa wyodrębnienie swoistości topiki chronomocyjnej poprzez usytuowanie jej wobec nadrzędności fantastyki naukowej (nie tylko zresztą literackiej, ale i filmowej). Zarazem nie ma być ona ostatecznym punktem odniesienia, ten bowiem upatrywany jest w fikcji realistycznej (tu w rozumieniu: niefantastycznej) oraz pozaartystycznej refleksji nad zjawiskiem czasu. Ze względu na tak zróżnicowany materiał badawczy dr Leś zdecydował się

na metodę krytyki retorycznej. Jest to wybór bardzo dobry, bowiem – na co wskazują rozpoznania Jakuba Z. Lichańskiego (przywoływane w monografii; s. 19-20) – krytyka retoryczna umożliwia spojrzenie na omawiane zjawisko kontekstowo. Do koncepcji ani metodologii nie można mieć zastrzeżeń. Pewne wątpliwości budzi natomiast zaproponowane w rozprawie rozłożenie akcentów. Wynikają one nie z samych odczytań i zaproponowanych interpretacji, lecz raczej z nazbyt – w kontekście tytułu monografii – asocjacyjnego toku wywodu.

Pierwszy rozdział, pt. *Człowiek i czas – zarys problematyki* (s. 23-45) w niewielkim stopniu pozostaje w ścisłej łączności z literaturą fantastycznonaukową. To raczej (trzeba przyznać: erudycyjna i poparta solidnie udokumentowanymi przemyśleniami) refleksja nad ogólnymi mechanizmami czasu oraz jego postrzeganiem w wymiarze jednostkowym i społecznym. Owszem, należy rozdział ten traktować jako próbę ustanowienia kontekstów interpretacyjnych, fundamentalnych dla późniejszych rozważań (tak też traktuje go Autor; s. 18). Niemniej, podczas lektury odczuwalna jest ów nadmiar kontekstów, dokonywany kosztem tego, co powinno stanowić – zgodnie z tytułem rozprawy – jej *meritum*. Wrażenie to bierze się nie tylko z dość małej liczby przywoływanych utworów z kręgu *science fiction*. Te, które pojawiają się jako egzemplifikacje omawianych zagadnień, niekoniecznie są typowe dla motywu podróży w czasie: *Gwiazdy moim przeznaczeniem* (1956, wydanie pol. 1992) Alfreda Bestera to raczej *space opera* niż opowieść o możliwym wykorzystaniu w utworze fabularnym zagadnień związanych z manipulacjami czasem, jakkolwiek i takie odczytanie jest możliwe, na co zwracał uwagę Stanisław Lem na kartach *Fantastyki i futurologii* (1973, s. 153-163), dodając jednocześnie: „Powieść Bestera to – najpierw – *Hrabia Monte Christo* fantastycznie »unaukowiony«” (s. 163). Tym samym Lem akcentuje przede wszystkim sensacyjno-awanturyczny charakter utworu.

Wzorcowe rozwiązania pod względem korespondencji między sygnalizowanym w tytule *meritum* rozprawy (tj. fantastyką naukową podejmującą wątki związane z podróżami w czasie) i kontekstami przynosi rozdział drugi pt. „*Nieoswojona*” *temponautyka – racjonalność a paradoks* (s. 47-136). Zaprezentowana w nim typologia podróży w czasie, silnie ugruntowana w bibliografii podmiotowej, zostaje wzbogacona kontekstami interpretacyjnymi w sposób wyważony tak, iż nie mamy wrażenia ich nadmiaru. Klucz tematyczny, jakkolwiek uznawany przez Habilitanta za najbardziej tradycyjny, pozwala na porządkowanie chronologiczne motywu chronomocji osadzonego jednocześnie w naukowych rozważaniach na ten temat. Co więcej: zawarty w nim podział motywów chronomocyjnych jest bodaj pierwszym w rodzimym literaturoznawstwie tak obszernym i kompletnym.

Uporządkowane zostały dzięki temu dotychczasowe propozycje typologiczne, co było niewątpliwie od dawna potrzebne w obliczu narastającej liczby utworów z kręgu opowieści o podróżowaniu w czasie. Już choćby z tego względu monografia dra Lesia to rozprawa godna uwagi i pogłębionej lektury, a nie na owym podziale wyczerpują się jej zalety poznawcze.

W centrum zainteresowania Autora znalazły się rozważania poświęcone emocjom, wprowadzające kontekst psychologiczny (rozdział pt. *Fikcja, narracja, emocje*, s. 137-291). Lektura owego rozdziału uświadamia, że dr Leś potrafi „wpisać” problematykę fantastyki i utopii w paradygmat obserwowanego od relatywnie niedawna w literaturo- i kulturoznawstwie „zwrotu afektywnego”, którego zwolennicy akcentują rolę emocji jako centralnych kategorii badawczych w analizie dyskursywnej. Autor nie wprowadza wątku metodologicznego, który umożliwiłby eksplikację założeń lektury omawianych utworów przez pryzmat afektów. Niemniej właśnie sięgnięcie po możliwości owego zwrotu w badaniach humanistycznych tłumaczy przyjętą perspektywę interpretacyjną. Tym bardziej należałoby jednak oczekiwać, iż omawiane konceptualizacje modeli „światotwórczych” doczekają się ukonkretnienia w refleksji badawczej, (s. 227; notabene, literówka wypacza całkowicie kształt wprowadzonego pojęcia: nie ma nazwy „światoswórstwo”; ponadto w literaturze przedmiotu występuje raczej pojęcie **światotwórstwo** niż **światostwórstwo**, promowane przez Autora rozprawy – np. s. 12, 14, 18, 20). W rozdziale tym zabrakło również — prócz omówienia artystycznych konkretyzacji modeli światotwórczych — dokładniejszego przemyślenia zagadnień związanych z mentalnymi podróżami w czasie. Są one zresztą tematem dość interesujących seriali telewizyjnych, o których Autor nie wspomina: *Zagubiony w czasie* (*Quantum Leap*, USA 1989-1993) oraz *Podróżnicy* (*Travelers*, USA 2016-2018). Skoro zaś takie rozwiązanie należy, co podkreśla Habilitant, do rzadkości (s. 266), tym bardziej należałoby rozważyć konsekwencje interpretacyjne, wynikające z wprowadzenia motywu podróży mentalnej.

*

Omawiając rozprawę *Fantastycznonaukowe podróże w czasie. Między logiką a emocjami* – pracę generalnie wartościową merytorycznie i solidnie udokumentowaną – trzeba zauważyć, że nie wszystkie aspekty publikacji są tak samo dopracowane. Szczególnie zauważalny jest dysonans między językiem wywodu, nastawionym na szeroką komunikację, a pozostawionymi bez przekładu cytatami. Takie postępowanie zdaje się sprzeczne także z dobrą praktyką, nakazującą tłumaczyć (stosując przekład filologiczny) cytaty; Autor dysponuje odpowiednim warsztatem, o czym świadczy szkic omawiający poezję fantastycznonaukową, w którym podjął się – z sukcesem – przekładu wierszy. Toteż

zdumiewa Jego decyzja o nieprzekładaniu fragmentów wykorzystywanych opracowań (np. s. 41, 54, 66, 108, 111, 119, 262, 268, 269, 273, 286). Z niejasnych powodów Habilitant nie przywołuje też polskojęzycznych tytułów omawianych utworów literackich (np. s. 31, przyp. 14; 81, 111, 211, 226). Zresztą w stosowanych rozwiązaniach Autor bywa niekonsekwentny i – nie tłumacząc przywoływanych rozważań ani części tytułów literackich – jednocześnie przekłada na język oryginału fragmenty utworów literackich, które ukazały się w oficjalnym tłumaczeniu (s. 274). Z kolei, biorąc pod uwagę przedział czasowy, w którym powstawały omawiane utwory, należałoby podawać daty ich pierwodruków, niezależnie od wydania, z którego Autor korzysta; można uczynić to przy pierwszej wzmiance bądź w bibliografii. Pozwoliłoby to uniknąć nieporozumień: np. na s. 300 pojawia się sugestia, że opowiadanie Theodore’a Sturgeona *Yesterday Was Monday* ogłoszone zostało w 2005 r., choć ukazało się ono w 1948; daty tej nie ma w rozprawie, a sam tekst ma polski przekład z 2011.

Z innych mankamentów zauważalny jest brak zwyczajowego streszczenia rozprawy w jednym z języków kongresowych. Odpowiedniego dopracowania wymaga również redakcja, aby możliwe było zaprezentowanie czytelnikowi monografii nieobarczonej dość licznymi literówkami (np. s. 38, 209, 227).

Niemniej, mimo wyszczególnionych w niniejszym omówieniu kwestii spornych i usterek, należy uznać rozprawę *Fantastycznonaukowe podróże w czasie. Między logiką a emocjami* za wartą pogłębionej lektury jako pracę interesującą poznawczo, w której pozornie znany motyw został poddany reinterpretacji, wydobywającej nowe sensy. Te zresztą, o czym świadczą rozważania zawarte w trzecim rozdziale, pozwalają na otwarcie dotychczas niewykorzystanych bądź pomijanych perspektyw interpretacyjnych, wykraczających poza *science fiction*. I tak konwencja fantastycznonaukowa okazuje się – w ujęciu dra Lesia – medium dla problematyki o wiele poważniejszej i dalece wykraczającej poza skonwencjonalizowane literackie i filmowe obrazy „awantur w czasoprzestrzeni”.

KONKLUZJA

Zarówno dorobek organizacyjny, dydaktyczny, jak i naukowy – wraz z wchodzącą w jego skład rozprawą, będącą podstawą postępowania habilitacyjnego – uzasadniają starania dra Lesia o uzyskanie stopnia doktora habilitowanego. Pod względem metodologicznym jest to badacz w pełni dojrzały naukowo, który zajął się dookreślonym polem problemowym, potrafił je oryginalnie zgłębić i zaprezentować w kompetentny sposób wyniki własnych dociekań badawczych.

Z całkowitym przekonaniem wnoszę zatem o dopuszczenie dra Mariusza M. Lesia do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Adam Nowakiewicz